

**สรุปการศึกษาองค์ความรู้การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และเงื่อนไขทางสังคม
ที่เหมาะสมเพื่อการดำเนินงานของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
(การศึกษาและพัฒนากิจการจัดทำแผนที่ทางสังคม จังหวัดกาญจนบุรี ปี 2547)**

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ อนุมัติให้ดำเนินการโครงการศึกษาองค์ความรู้การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และเงื่อนไขทางสังคมที่เหมาะสมเพื่อการดำเนินงานของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เพื่อศึกษาแนวทางในการจัดทำแผนที่ข้อมูลทางสังคม (Social Map) สำหรับการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์และเงื่อนไขทางสังคมที่เหมาะสม เพื่อเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงสถานการณ์ทางสังคมสู่การวิเคราะห์ความรู้ด้านกระบวนการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของประชาชน พลังทางสังคม และการขับเคลื่อนทางสังคม (Social Movement) สำหรับเป็นฐานในการปฏิบัติงานของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีขั้นตอนในการศึกษาในลักษณะการเก็บข้อมูลภาคสนาม และการจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการศึกษาและพัฒนากิจการจัดทำแผนที่ข้อมูลทางสังคม (Social Map) จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งใน ปี 2547 ได้กำหนดจัดให้มีการสัมมนาเชิงปฏิบัติการฯ จำนวน 5 ครั้ง ต่อเนื่องในเดือนพฤษภาคม มิถุนายน กรกฎาคม สิงหาคม และกันยายน 2547

สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (สมพ.) ได้ดำเนินการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น และจัดสัมมนา ดังกล่าว โดยเป็นการร่วมมือกันทำงานระหว่าง สมพ. , สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดกาญจนบุรี (พมจ.) มหาวิทยาลัยราชภัฏจังหวัดกาญจนบุรี (ม.ร.ภ.) และประชาคมกาญจนบุรี มีผู้เข้าร่วมสัมมนา จากหน่วยงานทั้งภาครัฐราชการ องค์การพัฒนาเอกชน ภาคประชาชน และสถาบันการศึกษา โดย สมพ. ได้จัดทำสรุปผลการสัมมนาอย่างสังเขป ดังนี้

1 การศึกษาวิจัยโดยการสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนที่ข้อมูลทางสังคม (Social Map) เป็นเครื่องมือในการทำงานพัฒนาสังคมได้วิธีการหนึ่ง ดังนี้

1) เป็นเครื่องมือทางยุทธศาสตร์เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานพัฒนาสังคมในพื้นที่ที่แสดงถึง องค์การ หน่วยงาน ชุมชน เครือข่ายต่าง ๆ ผู้นำชุมชน และปราชญ์ชาวบ้านที่มีศักยภาพในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาสังคมในพื้นที่ ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ในการดำเนินงานของหน่วยงานหลายส่วนราชการ ได้แก่ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) และโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม มูลนิธิพัฒนาไท เป็นต้น

2) เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงสถานการณ์ในพื้นที่สู่การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของประชาชน พลังทางสังคม ทุนทางสังคม และการขับเคลื่อนทางสังคมในพื้นที่

3) การทำแผนที่ข้อมูลทางสังคม มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจทุนทางสังคม และเพื่อเป็นข้อมูลข่าวสารในการวางแผน สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องนำไปใช้ประโยชน์ และเป็นกลไกทางสังคม กลไกหนึ่งในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้พูดคุยกันที่สังคมต้องร่วมกันสร้าง โดยถือว่าเป็นกระบวนการทางสังคมที่อยู่บนฐานคิดที่จะก่อให้เกิดการเห็นตัวตน การมองเห็นศักยภาพ และเกิดความไว้วางใจกัน เห็นโอกาสในการสร้างคน/สร้างสังคม ให้เกิดจิตสาธารณะ สร้างการตื่นตัวในการร่วมมือกันทำงานส่วนรวม เกิดกลไกการจัดการความรู้ และเกิดการเปลี่ยนวิธีคิดของสังคม (ทุนมนุษย์+ทุนทางสังคม = ความมั่นคงของมนุษย์)

2. การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนที่ข้อมูลทางสังคม เป็นการร่วมกันออกแบบ (Design) ของคณะผู้ร่วมศึกษาวิจัย คือ เจ้าหน้าที่ สมพ.ผู้รับผิดชอบโครงการ และนายจักรกฤษณ์ โพธิ์แพงพุ่ม ผู้อำนวยการสำนักวิจัยและบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี และนายยุทธภักดิ์ เตชะแก้ว ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดกาญจนบุรี สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.สำนักงานภาค) โดยได้กำหนดประเด็นในการสัมมนาฯ แต่ละครั้ง ซึ่งพิจารณาจากขอบเขต ความหมายของการพัฒนาสังคมที่เป็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมในพื้นที่ และมีผลกระทบต่อความมั่นคงของมนุษย์ในด้านต่างๆ ดังนี้

ครั้งที่ 1.	เดือนพฤษภาคม	ด้านอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เกษตรธรรมชาติ การศึกษา และสิทธิต่างๆ
ครั้งที่ 2.	เดือนมิถุนายน	ด้านสุขภาวะ วัฒนธรรม เด็ก เยาวชน คนพิการ ผู้ติดเชื้อ ผู้สูงอายุ
ครั้งที่ 3.	เดือนกรกฎาคม	ด้านองค์การการเงิน กลุ่มออมทรัพย์ หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ วิสาหกิจชุมชน การค้าขายแดน ผลิตภัณฑ์แปรรูป
ครั้งที่ 4.	เดือนสิงหาคม	ด้านโครงการวิจัย หน่วยงานสนับสนุนทางวิชาการ และการเงิน
ครั้งที่ 5.	เดือนกันยายน	เป็นการตรวจสอบความถูกต้องข้อมูลที่ได้ออกมาแล้ว ตั้งแต่ครั้งที่ 1-4

3. แนวทาง วิธีการ และกระบวนการสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมฯ มีทั้งการให้ความรู้จากวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ในการร่วมกันกำหนดเรียนรู้การจัดทำ และการใช้ประโยชน์จากแผนที่ทางสังคม ของหน่วยงานและเครือข่ายต่างๆ ในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี โดยมีวิทยากรกระบวนการ เป็นผู้อำนวยการความสะดวก (Facilitator) ในการให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นกระบวนการที่ดีกระบวนการหนึ่งในการก่อให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ เห็นทุนทางสังคมร่วมกัน และเกิดพลังทางสังคมขึ้นได้ โดยกระบวนการที่ใช้ในการจัดทำแผนที่ทางสังคม มีดังนี้

1) แนวคิดที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ จะต้องมีการกระบวนการที่สำคัญ คือ

- 1.1) การมีส่วนร่วมของภาคี
- 1.2) การดำเนินโครงการในเชิงความสัมพันธ์แนวนราบ (Horizontal)
- 1.3) การมีปฏิสัมพันธ์สื่อสาร (Interactive) จนเกิดความไว้วางใจกัน (Trust)
- 1.4) การมองสิ่งต่างๆ อย่างองค์รวมและมีการบูรณาการ (Intergration)

2) การแบ่งกลุ่มย่อยและร่วมวิเคราะห์ผู้ที่เกี่ยวข้อง (Stake Holder) และร่วมสร้างแผนที่ข้อมูลทางสังคม เพื่อเป็นเครื่องมือในกระบวนการขับเคลื่อนทางสังคม และเพื่อเป็นการรู้จักกันและกันที่อาจจะนำไปสู่การแบ่งปันข้อมูล แนวคิด วิธีการทำงานและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ (รู้ทุกข์รู้สุขของกันและกัน) โดยมีโจทย์ดังนี้

- 2.1) เพื่อร่วมกันระบุว่า ใคร/องค์กร ทำอะไร กับใคร ที่ไหน อย่างไร กันบ้าง?
- 2.2) ร่วมแบ่งปันแนวคิด หลักการ วิธีการในการทำงานของตนเองกับเพื่อนๆ
- 2.3) มีการขับเคลื่อนงานของตนเองในด้านใด อย่างไรบ้าง?

3) การแบ่งกลุ่มย่อย แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นระหว่างองค์กรในการจัดทำแผนที่ทางสังคม ให้เป็นฐานทุนทางสังคม และเป็นกระบวนการขับเคลื่อนทางสังคม สำหรับการนำไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน มีโจทย์ ดังนี้

- 3.1) เพื่อแลกเปลี่ยนว่า ใคร/องค์กร ของตัวเองและเพื่อนๆ จะเสริมหนุนซึ่งกันและกันอย่างไรได้บ้าง?
 - 3.2) เพื่อพิจารณาว่า บุคคลใด/องค์กรใด หรือหน่วยงานใด ควรเป็นแกนนำและแกนประสานในการขับเคลื่อนทางสังคมในจังหวัดกาญจนบุรี
 - 3.3) การขับเคลื่อนทางสังคมจากฐานทุนทางสังคมของแต่ละองค์กร ควรมีการขับเคลื่อนไปในทิศทางใด อย่างไรบ้าง?
 - 3.4) การนำแผนที่ทางสังคมไปใช้ประโยชน์?
- 4) จากการประมวลข้อมูลอย่างคร่าว ๆ มีข้อค้นพบที่สรุปได้ดังนี้ คือ
- 4.1) การทำงานของกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ มีลักษณะแบบแยกส่วนชัดเจน “ต่างคนต่างทำ”
 - 4.2) ไม่รู้ความเคลื่อนไหวการทำงานของแต่ละกลุ่ม
 - 4.3) การทำงานมีความซ้ำซ้อนในเชิงปริมาณ และคุณภาพ
 - 4.4) มีกลุ่ม องค์กร ที่จัดตั้งขึ้นในชุมชนจำนวนมาก
 - 4.5) ผู้นำชุมชนบางคนมีบทบาทและหน้าที่หลายอย่าง
 - 4.6) รูปแบบและวิธีการทำงานมีความหลากหลาย
 - 4.7) โครงการวิจัยมีจำนวนมาก แต่ไม่ปรากฏในสาธารณะ
 - 4.8) การวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนมีน้อยมาก
 - 4.9) หน่วยงานของรัฐมีภารกิจเพื่อผลักดันเชิงนโยบาย
 - 4.10) โครงการเพื่อการพัฒนาส่วนใหญ่จะไม่ต่อเนื่อง และเชื่อมโยงกับผู้เกี่ยวข้อง
 - 4.11) การทำงานมุ่งเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่มองค์กรของตนเอง

4 ผลผลิตที่ได้จากการสัมมนา มีดังนี้

1) ได้ทราบว่า ใคร/กลุ่ม/องค์กร ทำอะไร ที่ไหน กับใคร และอย่างไร โดยมีหลักการแนวคิด/วิธีการอย่างไร? ซึ่งจะเป็นข่าวสาร ข้อมูล การเคลื่อนไหว และการขับเคลื่อนของกลุ่ม/องค์กร/บุคคลที่ทำงานด้านการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ในจังหวัดกาญจนบุรี สำหรับจัดทำทำเนียบเครือข่าย และเป็นฐานข้อมูลเครือข่ายสำหรับการประสานต่อไป

2) เป็นการนำนโยบายและยุทธศาสตร์ของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ไปสู่การปฏิบัติ อันได้แก่ เรื่องทุนทางสังคม และการทำงานกับเครือข่าย

3) เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่จะทำให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ในพื้นที่ ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของจังหวัดกาญจนบุรี อันจะนำไปสู่การเกิดจิตสำนึกสาธารณะในการทำงานเพื่อสังคมท้องถิ่น และบ้านเกิดของตนเองด้วยความภาคภูมิใจ และรู้จักคุณค่าของตนเอง ซึ่งหมายถึงการเกิดความมั่นคงของมนุษย์ในตนเองขึ้น

4) เป็นการบูรณาการ การสร้างความสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมของภาคีต่างๆ ในฐานะพันธมิตรเครือข่าย ที่จะนำไปสู่การทำงานร่วมกันในด้านพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยผลที่เกิดระหว่างการเปิดเวทีสัมมนา ได้แก่ เกิดเครือข่ายกลุ่มเด็กและเยาวชนในจังหวัดกาญจนบุรี เกิดการเชื่อมร้อยงานอย่างไม่เป็นทางการในด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่

5) ได้แนวทางการปฏิบัติงานเบื้องต้นสำหรับสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ในการประยุกต์ใช้ชุดเครื่องมือในระดับพื้นที่ คือ แผนที่ทางสังคม (Social Map) สำหรับการทำงานเครือข่าย และทุนทางสังคมระดับจังหวัด

5 ข้อสังเกตจากการศึกษาในพื้นที่เป็นระยะเวลาประมาณ 1 ปี สมพ. มีข้อสังเกตว่าโครงการศึกษาวิจัยนี้เป็นประโยชน์ต่อการนำยุทธศาสตร์และนโยบายด้านทุนทางสังคม และการส่งเสริมเครือข่ายของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ไปปฏิบัติ และจะสามารถเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานในระดับจังหวัดได้ โดยให้ยึดถือพื้นที่เป็นหลัก และต้องพิจารณาศักยภาพของพื้นที่ กับศักยภาพของบุคลากรในพื้นที่ที่จะมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเป็นสำคัญ ซึ่งมีปัจจัยเงื่อนไขในการจัดกระบวนการเรียนรู้ของคนในจังหวัดอยู่ที่ วิทยากรกระบวนการ (Facilitator) ที่จะมีศิลปะ ทักษะ และประสบการณ์ในการจัดกระบวนการด้วย นอกจากนี้ การเปิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในพื้นที่ เป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจของคนในพื้นที่เป็นอย่างมาก

6. ในปี 2548 จึงมีแนวทางการดำเนินงานต่อไป ดังนี้

1) การจัดทำข้อมูลที่ยังได้ไม่ครอบคลุมในรายละเอียด จะได้ทำการสืบค้นในเชิงคุณภาพ และจัดทำกลุ่มสนทนา (Focus Group) ต่อไป

2) การจัดระบบข้อมูล และจัดทำทำเนียบขององค์กรที่ให้ข้อมูล ซึ่งจะนำไปสู่การจัดการองค์ความรู้ในการจัดทำแผนที่ข้อมูลทางสังคมในระดับพื้นที่ และแนวทางสำหรับกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์นำไปประยุกต์ใช้ ต่อไป

3) จากการสัมมนา ได้มีผู้เสนอตัวเป็นเจ้าภาพเคลื่อนงานต่อในระดับจังหวัดกาญจนบุรี คือโครงการชีวิตสาธารณะ-ท้องถิ่นน่าอยู่ ทั้งนี้ได้มีการจัดตั้งสถาบันการจัดการความรู้ท้องถิ่นจังหวัดกาญจนบุรี ขึ้น โดยใช้ประโยชน์ และนำแผนที่ทางสังคมเป็นเครื่องมือในการเคลื่อนงานพัฒนาสังคม และมีประชาคม 2 ตำบล ยินดีที่จะร่วมทำแผนที่ทางสังคมระดับตำบลในเชิงลึก ตามที่ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ได้กรุณาแนะนำจากการเป็นองค์ปาฐกบรรยาย ในการสัมมนาฯ ครั้งที่ 5 เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2547